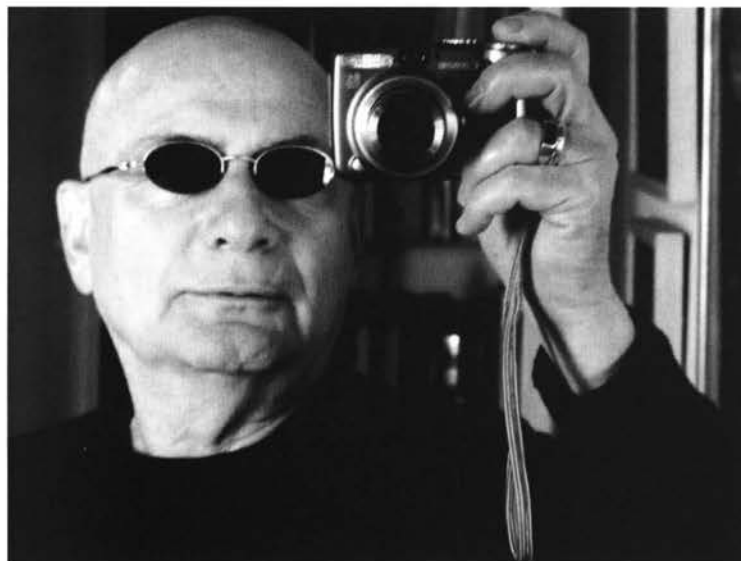


"עד אשר תראני"

שיחה עם מרדכי גלדמן

בהמשך למה שאמרת כאן, האם אתה חושב שניתן להכיר אותך? כן ולא. דומני שיכולתנו להכיר את עצמנו ואת הזולת היא תמיד מוגבלת מטבעה. תמיד משהו מעצמנו ומהזולת נשאר מחוץ להבנתנו, מחוץ לידיעה ההכרתית. כמה שירים חדשים בכרך 'א' עוסקים בכך בכאב. עם זאת, ברור שאפשר להתקדם ולהעמיק בידיעת הזולת ממש כשם שאפשר להתפתח במודעות העצמית. עם זאת, דומני שהמקום הריק ביותר מעצמנו הוא המקום היצירתי ביותר בתוכנו. זולת שקל להכיר כביכול הוא בדרך כלל זה הנתון לדפוסים נגזרים נוקשים המגדירים אותו היטב.



מרדכי גלדמן

השיחה שלפניכם נערכה לרגל צאת שני הכרכים המרשימים של **הלכתי שנים לצדך**, מבחר מקיף משירתו של מרדכי גלדמן. גלדמן הוא מן החשובים במשוררי שנות השבעים ומן המעמיקים שבהם הן בשירתו הן בהגותו. על יצירתו הפיוטית זכה, בין השאר, בפרסי ברנר, עמיתי וביאליק. שנים רציתי לערוך עמו ריאיון ספרותי רציני ושמחתי שהסכים לחלוק עמי את מחשבותיו בשעה זו של כינוס חגיגי. לפניכם שיחה למיטיבי קריאה עם משורר שיודע לנסח ולתאר את מפותיה ונתיבותיה של יצירתו שהולכת לצדנו ובקרבתנו זה יותר מארבעים שנה.

*

כמי שעוקב אחרי שיריך יותר מרבע מאה, אני מזהה בהם תמורות רבות מבחינה תמטית ולשונית. בדרך כלל נוהגים - מטעמי חסכנות או עצלות - לחלק יצירה של משורר למוקדמת ולמאוחרת. בשירתך אפשר לזהות יותר משתי תקופות. איך אתה רואה את הדברים מן הפרספקטיבה הנפשית-פואטית שלך, בשלב זה של כינוס השירים?

כל התמורות התמטיות היו כרוכות בשינויים ברבדים הלשוניים של שירתי. כשהתחלתי לכתוב שירה הייתי נתון עדיין לשפה של לימודי הדת בבתי הספר הדתיים שבהם למדתי. עם הזמן רחקתי מספרי הקודש היהודיים לכל מיני יקומים ספרותיים, אינטלקטואליים ורוחניים שקיבלו ייצוג בשירתי בגלל גודל המשיכה שלי אליהם. לעתים הייצוג הזה הוא תמטי ולשוני ולעתים לשוני גרידא. אי-אפשר להבין את ספרי מילאנו בלי ידע נאות בבודהיזם. אי אפשר לקרוא כהלכה בספרי עין בלי להתמצא בהגותו של ז'אק דרידה ובכל מיני שאלות פוסט מודרניסטיות שניסרו בשמי הפילוסופיה של המדע בימים שבהם נכתבו שירי הספר הזה. הוא נכתב בשנים שבהן למדתי לימודי הכנה לדוקטורט במכון להיסטוריה ולפילוסופיה של המדע באוניברסיטת תל-אביב. באותן שנים גם התחלתי לקרוא בלאקאן ובדרידה וכתבתי את המאמר "מראה אפלה" על הפולמוס סביב "המכתב הגנוב" של אדגר אלן פו, פולמוס שלקחו בו חלק גם לאקאן ודרידה. ההשפעה של דרידה על הרטוריקה האנאליטית של עין היא רבה, אבל היא עובדה לתוך הקול האופייני לשירי הספר הזה. **ספר שאל** עומד בסימן של מגע עם השפעות אחרות, נוספות: להגות האפיסטמולוגית של עין נוספו כאן תוצאות ההשתקעות שלי בון בודהיזם. השאלה כמכוננת משמעות והקואן הון בודהיסטי חברו בשירי הספר זה לזה. בשנים אלה גם התמסרתי להערצת גוגול ונבוקוב ולהערכתני ניתן למצוא בשירי **ספר שאל** את הדי המפגשים

סוגיית בחירת כותר לאסופה כה נרחבת היא כבדת משקל. יש הבוחרים בכותרת טכנית כמו "שירים נבחרים", אחרים מציינים את השנים שהמבחר מקיף. אתה בחרת בכותרת טעונה, רבת רבדים שאפשר לקרוא אותה במשמעות רליגיוזית, ארספואטית או לירית (תלוי כמובן בזהות הנמען). האם תוכל להרחיב בנושא זה?

שמה של האסופה הוא השורה הפותחת את השיר 'לצדך': "הלכתי שנים לצדך / יחף ועירום ועריה / כנביאנו ישעיה / ולא אתכסה במלבוש / עד אשר תראני / עד שתכיר מישהו / אדם אחד / לפחות / וכך תדע גם את עצמך" (כרך א', עמ' 58). דומני שהמשורר מצהיר כאן, כי שירתו נועדה לאפשר לקוראיו להכיר אותו כסובייקט עירום. בעיני, משוררים מדגמים סובייקט אותנטי בעונה שבה הבורות והאנשים הנבובים מתרבים. אנשים שנהפכו לסחורות, שהסתגלו מדי לקפיטליזם הצרכני - הגם ריקים מסובייקטיביות. הם דימויים, ותשוקתם נתונה לדימויים ולא לסובייקטים. הנכונות של משוררים לחשוף את עצמם למבטו של הקורא כסובייקטים היא התנהגות של נביא מוכיח, התנהגות שיש בה משום העלאת קורבן. מה שמתרחש כיום בזירה המינית - ריבוי מגעים מיניים בין זרים שלא הכירו ולא יכירו זה את זה - הוא רק אספקט של התמעטות הסובייקט באישיותם של כלל הקניינים האנוכיים והנהנתנים. אבל דומני שהשיר שממנו נלקחה השורה שהיתה לשם האסופה מיועד גם לתמיד משידי תמיד, שהעדיף צעירים חטובים, שלא הכיר ולא יכיר, על פני ידידו המשורר. השיר ממשיך כביכול לחזור אחריו. במקביל גם הקורא מחוזר כאן. המשורר הלך שנים לצדם של קוראיו וביקש להיות מוכר, מתוך הנחה אופטימית למדי כי הכרתו תאפשר לקוראיו להכיר גם את עצמם. עם זאת, ההשערות שהעלית על משמעות שמה של האסופה - כולן קבילות בעיני. שם של ספר יכול להיות קלידוסקופ של משמעויות.

אבל המאמרים מרכזים את החומר הזה ומוסיפים עליו קצת, וכך נוצרו טקסטים דרמטיים. את המאמר הראשון, המתייחס בפירוט מסוים לניסיונות ההתאבדות של אמי, כתבתי כתשובה למשאל שיום שגיא גרין במוסף 'ספרים', אבל גנזתי אותו כי חשבתי שיש בו חומר פרטי מדי בשביל עיתון יומי. במקומו כתבתי את המאמר השני, שהתפרסם בשעתו. אני חושב שהחלטתי לפרסם את הטקסט על התאבדותה של אמי נובעת גם מעיסוק מחודש בנושא ההתאבדות בעקבות מותו של

חבר קרוב לפני יותר משנה. בין ידידי האינטימיים היה להטוטן אופנוע מקועקע להפליא שעשה כל דבר אקסטרימי שניתן להעלות על הדעת כמו גלישת גלים בימי סערה, טיפוס קירות, כשלא היו גלים, ועוד ועוד. הוהרתי אותו אלף פעמים מפני הצפוי לו ולפני זמן לא רב הוא נהרג בתאונה "בנאלית" במרחק של שתי דקות מהמקום שבו נפגשנו לראשונה. נפגשנו בתאונה: בצומת בן יהודה-ז'בוטינסקי הוא גלש מהמדרכה במכונית שלו אל המכונית שלי. גם נפרדנו בתאונה: הוא נהרג מפגיעת רכב, כשעשה עברת תנועה חמורה, באופנוע שלו, בצומת ארלוזורוב-הירקון. אופיו הסואיסידאלי של הבחור הזה, שהיה יקר מאוד ללבי, עורר אצלי גל של הרהורים על מעמדה של האובדניות בחיי ואבל גדול ובכוי מאוד.

הבנתי

כְּשֶׁאֲנִי מֵבִין אוֹתָךְ
כְּבָר אֲנִי מֵבִין אוֹתָךְ
הַאֲלִימוֹת שֶׁבִּהְבְּנָה
מֵעֲלִימָה אוֹתָךְ מִפְּנֵי
מֵעֲלִימָה גַם אוֹתִי מִפְּנֵי
לְשִׁנֵּינוּ יֵשׁ פְּנִים
עַל כֵּן לְשִׁנֵּינוּ אֵין
פְּנִינוּ הָאֲמִתִּיִּים
הֵן הַעֲדָה הַפְּנִים
חוֹרֵי הַצָּעָה

הִיא נָא אוֹרְחֵי הָעָרֶב
רְקֹד בְּחֻדְרֵי אֶת רְקוּדְךָ
נִגְן לִי אֶת יִשְׁתְּךָ
זִמְר לִי מְקַצֵּה הַמְּלִים
וְהָקָא עַל הַשְּׂטִיחַ
אֶת יְסוּרֵי שְׂמֶךְ
כְּשֶׁהָקָר הַקּוֹסְמֵי יִגִּיחַ
אֶכְסֶה אוֹתָךְ

לֹא אֶכֶּיִן אוֹתָךְ
אֶל תַּחֲשֵׁשׁ
אֶבֶן

הלכתי שנים לצדך,
הקיבוץ המאוחד/ מוסד ביאליק,
2011 עמ' 62

לשירה שלך קשר חזק במיוחד לרבדים הגותיים. איך בכל זאת שומרים על השירה מפני סכנת הפיכתה לטרקטט פילוסופי? למאמר קצוץ שורות? הזכרתי קודם הרבה מהרבדים הגותיים שאליהם מתייחסת שירתי ואני סבור שיכולתי להתייחס אליהם בשירתי היא אקספרימנטלית ונועזת ולהערכתך לרוב עלתה יפה. אבל כדאי לזכור שגם הגותם של הנביאים היא בעלת אופי שירי, גם הברית החדשה יש בה פרקים שיריים מופלאים - לפאולוס יש רטוריקה הנחקקת במוח כמילות כישוף והשבעה. עקרונות היוגה הקלאסית מובאים במאה האכהאדאטה בשיר גדול ומפואר (הבהגאוד גיטא) מפיו של קרישנה. ואם להמשיך ברוח זאת, לא מעט מהטקסטים של דרידה הם טקסטים שיריים. דרידה עצמו היה עסוק, באורח קצת כפייתי, כדרכו, בביטול המחיצות בין ז'אנרים טקסטואליים: בין ספרות להיסטוריה, בין ספרות לביקורת, בין פסיכולוגיה לספרות וכיו"ב. מכל מקום, שמתו לעצמי הרבה פעמים למטרה לדובב את השירה שבסוגי הגות מסוימים. כאשר ההגות נזרמת מהדמיון ומן הכוח היוצר וכאשר היא פותחת את הקורא אל מעמקי נפשו ואל איתותיו של דבר הנראה לרגע כאמת - אנו במחווה של שירה, אולי אפילו במחווה החשוב ביותר. יצא כעת ספר הקואנים ותשובותיהם (שתרגם

האלה. בהו קירי יקירי אני מזהה בקטעי הפרוזה הקצרים את הפסימיזם הקפקאי וריכוז בחוויית החסר שמקורה, כך נדמה לי, בעיונים בלאקאן. כל אלה צצו להערכתך במלאכת האבל על מות אמי. הספר שיר הלב נכתב כשהייתי עסוק בגישור בין פסיכולוגיית העצמי מבית מדרשם של ויניקוט וקוהוט לתפיסות העצמי של היוגה והון בודהיזם. מאמצי הגישור האלה הניבו את מאמרי הפתיחה של ספר המאמרים העצמי האמיתי ועצמי האמת ולא רק שירים. בשירים החדשים שנדפסו בפתיחת האסופה המקיפה יש השתחררות מכל יסוד בארוקי שליווה את שירתי מראשיתה. תשומת הלב שלי עברה מן המשפט או השורה אל המילה הבודדת.

בצמד הכרכים שהגשתי כעת לקורא העברי עשית שני צעדים משמעותיים. ראשית, סידרת את היצירות הפוך - מן המאוחרות אל המוקדמות. שנית, החמרת עם חלק מהמוקדמות, שאותן החלטת שלא לכלול במבחר, והיית נדיב יותר עם המאוחרות. תוכל לומר משהו על המהלך שהוביל להחלטות אלה? אני חושב שטבעי לגמרי למשוררים רבים לקרוא בפני קהל שירים חדשים ולא שירים ישנים. חשבתי על האסופה במושגים של פגישה בינאישית: אתה מראה ומדובב תמיד קודם כל את הישות האקטואלית ולאט לאט, אם יש לכן השיח שלך סבלנות לכך, אפשר לספר את העבר, לחשוף את השורשים. אשר לחלק השני של שאלתך - להערכתך הקול שלי התעצב לראשונה כהלכה רק במילאנו. גם השירים הטובים שכתבתי עד אז נראים לי רק גישושי פתיחה. להערכתך הקול הזה התעצב מתוך תרגום האלגיות של רילקה ומתוך הקריאות שלי בגוגול ובנבוקוב ואחרי שנעשיתי מיומן במדיטציה, סילקתי מהספר כל שיר שהיה רחוק מדי מנוסח שירי שהוא תקין בעיני או מהקול התשתיתי שלי. גם ערכת הרבה משירי הספרים המוקדמים שנכללו באסופה.

יש הנוהגים לזהות בטעות אקספרימנטליות בשירה עם סממנים חיצוניים - שבירת שורות, חיבורי מילים, שימוש בטיפוגרפיה של השיר וכד'. אני סבור שביצירתך, מאחורי חזות קלאסית או ניאורקלאסית, מסתתר הצורך המתמיד לתור אחר טריטוריות חדשות, תמטיות ולשוניות, ולא לחזור על מהלכים קודמים. עד כמה זה מהותי לך? עד כמה זו החלטה מודעת? אני חושב שאתה צודק להפליא במה שאתה אומר על פסבדו אקספרימנטליות בסגנון הדאדא וכיוצא בזה. ההרפתקאות ההגותיות והרגשיות שעברו עלי במשך השנים היו מסעירות, אפילו מסעירות מאוד. והיכולת שלי לדווח עליהן בשירתי היתה "סינתזה מאגית" אם להשתמש במטבע של ארייטי, שהוא פסיכואנליטיקן וסופר שכתב ספר מרתק על היצירתיות האמנותית לסוגיה. בעיני, אני משורר לימינאלי הנע ונד בין עולמות שונים ומשונים ולעולם אינו עוצר אלא למנוחה על אבן שבצד הדרך. הצליינות הזאת היא גלקטית ואולי עוד תהיה בינגלקטית. מבחינה צורנית גרידא צמצום השימוש בדימויים ובסמלים והחדרה מאסיבית של חומרים אנליטיים הם בעיני החלטות אקספרימנטליות נועזות למדי. שירתי נמנעת מהשירי כמיטב יכולתה.

בדברים שמלווים את הספר חשפת פרטים מעברך, מילדותך מיחסך עם הורייך בדרך שבעבר לא נקטת בה. בעיני מסתך זו היא יצירת מופת בפני עצמה. כקורא הכנסת אותי לעמקי עומקים בישירות ובצלילות נדירות. מדוע דווקא עכשיו? מדוע דווקא בצורה הזאת, בפרוזה אישית? רוב החומר הביוגרפי שבמאמרי הפתיחה מופיע כבר בכמה שירים.

חוה פנחס-כהן

בחינת הולך

"זכרתי את הראוי להיזכר, גם את פרטי הפרטים.
זה היה הצד החזק שבי. הייתי האיש הנוכח.
אפילו המתים שבו והודו לי על שהייתי איתם,
על שרשתי אליהם, לילה לילה,
אף שדין המת להשתכח."
חיים גורי, עיבל, פרגמנט 56

1

**הִיָּה לִי בְרוּר כְּמוֹ מְלֵא כְּתוּבָה הַיּוֹצֵאת מֵהַנִּיר לְעַמְתָּךְ
מִנְקֵדָת בְּקַפְיָה שֵׁישׁ לִי מִשְׁנֵה סְדוּרָה.**

אַחַת מִתּוֹךְ שֵׁשׁ הַיּוֹדְעַת לְסַפֵּר אֶת כְּתַב הַחֲרֻטִּים

שֶׁל שְׂרִיטוֹת וְצִלְקוֹת הָרוּחַ עַל הַבָּשָׂר. עַל כָּל שְׂאִינוֹ בָּשָׂר בְּלִבְךָ וְלִסְפֵּר אֶת טַעְמוֹ
שֶׁל מִבְּט הַמְּשׁוּטֵט סָבִיב וּמִבְּקֵשׁ מִפְּגֵשׁ עִם מִבְּט שֶׁל מַחְפֵּשׁ אַחֵר עֲקֹבוֹת
שְׂרִיטוֹת הַחֲרֻטִּים בְּזוּיוֹת הָעֵינַיִם וּבְצִדֵי הַשְּׁפָתִים לְאַרְךְ הַלְחָנִים. מַחְפֵּשׁ בֶּן שִׁבְט
אָבוֹד. בֶּן שִׁבְט הַמַּעוּט שֶׁהוֹלֵךְ וּמִתְרוֹקֵן וּמִשְׁתַּנֵּה וְהוֹפֵךְ לְהִיּוֹת מַחְמָר גְּלוּי לְחֹמֶר
שֶׁרַק חוּטֵי הַזְכָּרוֹן בְּרוּכִים וְשְׁלוּכִים כְּמוֹ בֵּית בּוֹ קוֹרֵי עֶכְבְּשִׁים, בֵּית שְׁחִיִּים בּוֹ עַל
רִצְפַת הַדְּבָרִים וְאִין מְרִימִים בּוֹ עֵינַיִם לְפָנָיו אוֹ לְתַקְרָה שֵׁישׁ לָהּ מִבְּט – עַל הַדְּבָרִים
וְכֵךְ טוֹוֶה הַזְכָּרוֹן קוֹרֵים וְשׁוֹמֵר כְּנֶפֶי פְּרָפְרִים וְנוֹצוֹת דְּקוֹת שֶׁל פְּרִיט, שְׁעָרוֹת בְּגוֹנִים
עַל פִּית הַפִּיּוֹר וְרִגְעִים שְׁעָבְרוּ כְּאֵן מִבְּלִי לְהַרְשִׁים.

2

בְּעַמְדַת חֲפוּשׁ בְּלִתִּי מִתְעִיפַת לְעַת עֵתָה

אֲנִי קָמָה כָּל בִּקְרָא אֶל הַדֶּרֶךְ שְׂאִישׁ מִלְּבָדִי אֵינוֹ יוֹדֵעַ

מִחֲפָה שֵׁישׁוּב אוֹ יָבוֹא מִמָּקוֹם כְּמוֹ חֲדָשׁ

וַיִּנְיַח רֹאשׁוֹ בְּפִנְתַּת הַצּוּאָר הַנִּפְגָּשׁ בְּכַתְף

שָׁם, בְּשִׁקְעַת הַהוּא הִרְדָּמוּ תִינּוֹקוֹת

וְהַיּוֹם הוּא רִיק וּמִמְתִּין

וּמְדִי לִילָה מִשְׁתַּנֵּה וּמִתְקַצֵּר

שֶׁקֶט הַמִּמְתִּין לְבָאוֹת

כְּמוֹ הַמִּתֵּן שִׁיוּצָא לְחַפֵּשׁ

מִחוֹלֵל הַיּוֹדֵעַ לְהַנִּיחַ יָדוֹ

עַל אוֹתָהּ הַפְּנֵה, הַתְּפִנִּית

הַיּוֹצֵאת מֵהַגּוֹ לְצִדְדִים

כְּמוֹ שְׁתֵּי כְּנָפִים לְאַחַד

מיפנית לאנגלית יואל הופמן ותרגם מאנגלית
דרור בורשטיין) וניתן לראות בו איך ההגות
הזן בודהיסטית היא כולה שירה מעצם טבעה.

לצד יצירתך השירית כתבת במשך השנים
שלל מסות בנושאי ספרות, הגות,
פסיכולוגיה, אמנויות ובעצם ברבים מן
התחומים המעסיקים את הרוח האנושית.
בתרבות נורמלית הכתיבה המסאית הולכת
יד ביד עם היצירה הספרותית. אצלנו
מעטים הם המשוררים ששולחים ידם
בסוגה זו ואתה בוודאי אחד הבולטים
שבהם מבחינת ההתמדה, המגוון והאיכות.
מה נותנת לך המסה שלא נותנת השירה?
מה חשוב לך במסאות? ועוד שאלה: איך
אתה אוזר אומץ ללכת ליצירות שנכתבו
עליהן מאות מאמרים בידי גדולי הכותבים
ולומר את שלך?

עלי להתוודות כאן שאני לא מרוצה במיוחד
מכתיבתי המסאית. בעיני אני מסאי אינטליגנטי
למדי, ואפילו יצירתי, שלא מצא די הצורך
את קולו הייחודי. אני מייחס את החיסרון הזה
בראש וראשונה לכך שחלק נכבד ממאמרי
מכוון מלכתחילה לשדה הפסיכואנליטי שתובע
סגנון "אובייקטיבי". רק שניים הצליחו לפרוץ
את ההסגר הזה בצורה ברורה - פרויד, שלעתים
קרובות כתב בסגנון הניתן לזיהוי בנקל ושיש
לו לא פעם קסם ספרותי רב, ודונלד ויניקוט,
שכתב סוג של שירה רזה כטקסטים תיאורטיים.
המסאות חשובה לי משתי בחינות: היא הודמנות
מצוינת לתת ביטוי לצד של התיאורטיקן הפועל
במוחי וגם לצד הביקורתי שאני נוטה אליו
בטבעיות. המאמרים שלי על הפולמוס סביב
"המכתב הגנוב" ועל מחזותיו של שקספיר
מדגימים את שתי הנטיות האלה. בחוצפה
ובשאפתנות גם יחד אני נמשך ליצירות שכבר
כתבו עליהן הרבה כדי להראות את מה שאף
אחד לא הבחין בו. לפעמים הדבר גם עולה
בידי.

ובמבט קדימה, מהן תוכניותיך הספרותיות
וההגותיות לשנים הקרובות?
השירים, אני מניח, ימשיכו להשתורר, אבל
חלק מתוכניותי עדיין לוט בערפל ומוקדם
לדבר עליו. הברכה מצויה, כידוע, בסמוי מן
העין. אני מניח שבעתיד הלא רחוק יופיעו כמה
ספרים שהכנתם כבר נשלמה. בהוצאת 'אבן
חושן', אצל עוזי אגסי, יופיע כנראה ספר שירי
הנחל שיכלול לא רק את השירים על הירקון,
שהתפרסמו בכרך א' של האסופה, אלא גם
תצלומים שצילמתי על גדות הנחל. כמו כן
יופיעו אסופת סיפורים וגם מקבץ של מאמרים
על כמה ממחזותיו הנודעים של שקספיר. ❖